

КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» ЯК ПРОВІДНИЙ У НАЦІОНАЛЬНІЙ КОНЦЕПТОСФЕРІ ВОЛОДИМИРА ЯВОРІВСЬКОГО

Белінська Ю. О.

аспірантка

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
вул. Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна,
викладач кафедри української філології*

Комунальний заклад вищої освіти

«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

вул. Нагірна, 13, Вінниця, Україна

orcid.org/0000-0002-7012-6237

yulianabelinska@gmail.com

Ключові слова: Володимир
Яворівський, концептосфера,
концепт, художній концепт,
Україна, національна
ідентичність, ідіостиль.

У статті здійснено ґрунтовний аналіз концепту «Україна» як ключового складника індивідуально-авторської концептосфери Володимира Яворівського. Показано, що означений концепт має комплексний і багатовимірний характер, оскільки інтегрує етнокультурні, історіософські, аксіологічні та екзистенційні смисли, які формують цілісну художню модель авторського світу письменника. Варто відзначити, що концепт «Україна» у творчості Володимира Яворівського тісно співвідноситься з ідеєю нескінченної боротьби українців за незалежність, свободу, гідність і право на існування, а також є індикатором внутрішньої сили народу, його здатності до самоідентифікації та збереження власної унікальності в умовах історичних викликів. У прозі митця Україна постає не лише як географічний чи політичний простір, а й як культурно-історичний організм, що акумулює колективну пам'ять, духовну тяглість, ментально-психологічні риси нації та морально-етичні орієнтири. Значне місце відведено художнім засобам реалізації цього концепту: символіці історичних подій, алюзіям на ключові постаті українського культурного канону, а також образам звичайних людей, у яких увиразнюються моральна стійкість, гідність і національна свідомість.

З'ясовано, що концепт «Україна» у творах В. Яворівського наділений виразним екзистенційним виміром, оскільки асоціюється з безперервною боротьбою за незалежність, ідентичність і гідність, а також із духовним самоствердженням особистості у складних історичних обставинах. Автор наголошує, що державність і свобода є не разовим здобутком, а перманентною необхідністю, яка потребує постійного підтвердження з боку кожного покоління українців. Такий підхід дає змогу розглядати концепт «Україна» як динамічну духовну субстанцію, відкриту до оновлення, відродження, культурної рефлексії та глибинного осмислення минулого.

Підкреслено, що ідіостиль В. Яворівського формується на поєднанні поетичної метафоричності, елементів химерності й екзистенційної проблематики. Завдяки цьому досліджуваний концепт набуває багатошарового художнього звучання, поєднуючи у собі національну пам'ять, духовні смисли й універсальні цінності. Отже, концепт «Україна» у творчості В. Яворівського органічно поєднаний із мотивом постійного відстоювання права на незалежність, самобутність, свободу й гідність, що робить цю тему провідною і водночас універсальною у сучасному українському художньому дискурсі.

THE CONCEPT OF «UKRAINE» AS A LEADING CONCEPT IN THE NATIONAL CONCEPTOSPHERE OF VOLODYMYR YAVORIVSKY

Belinska Yu. O.

Postgraduate Student

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

Ohiyenka str., 61, Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi region, Ukraine,

Lecturer at the Department of Ukrainian Philology

Municipal Institution of Higher Education

«Vinnytsia Humanitarian and Pedagogical College»

Nagirna str., 13, Vinnytsia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7012-6237

yulianabelinska@gmail.com

Key words: *Volodymyr Yavorivsky, conceptsphere, concept, artistic concept, Ukraine, national identity, idiostyle.*

The article presents a comprehensive analysis of the concept of «Ukraine» as a central component of Volodymyr Yavorivsky's authorial conceptsphere (conceptual framework). The study shows that this concept is complex and multidimensional, as it integrates ethnocultural, historiosophical, axiological, and existential meanings that form a holistic artistic model of the writer's creative world. It should be noted that the concept of «Ukraine» in Volodymyr Yavorivsky's work is closely related to the idea of the unceasing struggle of Ukrainians for independence, freedom, dignity, and the right to exist; it also serves as an indicator of the inner strength of the people, their capacity for self-identification, and for preserving their uniqueness in the face of historical challenges. In the writer's prose, Ukraine appears not only as a geographical or political space, but as a cultural and historical organism that embodies collective memory, spiritual continuity, mental traits of the nation, moral and ethical guidelines. Considerable attention is given to the artistic means of expressing this concept: the symbolism of historical events, allusions to key figures of the Ukrainian cultural canon, as well as images of ordinary people who embody moral steadfastness, dignity, and national consciousness.

It has been established that the concept of «Ukraine» in V. Yavorivsky's works has a distinct existential dimension, as it is associated with the continuous struggle for independence, identity, and dignity, as well as with the spiritual self-affirmation of the individual in difficult historical circumstances. The author emphasises that statehood and freedom are not a one-off achievement, but an ongoing necessity that requires constant reaffirmation by each generation of Ukrainians. This approach makes it possible to view the concept of «Ukraine» as a dynamic spiritual substance, open to renewal, revival, cultural reflection, and a deep understanding of the past.

It is emphasised that V. Yavorivsky's idiostyle is based on the combination of poetic metaphor, elements of chimerism, and existential issues. Consequently, the concept under study acquires a multi-layered artistic resonance, combining national memory, spiritual meanings, and universal values. Thus, the concept of «Ukraine» in V. Yavorivsky's work is organically combined with the motif of constantly defending the right to independence, identity, freedom, and dignity, which makes this theme both central and universal in contemporary Ukrainian artistic discourse.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві спостерігається зростання інтересу до концептологічних студій, зокрема до аналізу художнього тексту крізь призму ключових національно маркованих концептів. Одним із таких

визначальних концептів у творчості Володимира Яворівського постає «Україна», що структурує авторську модель світу, визначає ідейно-тематичні доміанти його художнього мислення та виявляє специфіку індивідуального стилю.

Творчість В. Яворівського була предметом уваги багатьох науковців і літературознавців, серед яких – О. Дзуличанська [Дзуличанська, 2012], Л. Хавалджи [Хавалджи, 2022], О. Меленчук [Меленчук, 2022] та ін. Дослідники акцентували увагу на жанрово-стилістичних особливостях його прози, історіософських вимірах творчості, україноцентризмі. Водночас концептологічний аналіз його творів залишається недостатньо систематизованим, адже здебільшого вивчалися окремі аспекти без урахування цілісної концептосфери митця. Особливої актуальності набуває дослідження провідного концепту «Україна», який у творчості В. Яворівського функціонує як смисловий і ціннісний стрижень, що об'єднує історичні, політичні та культурні смисли. Попри актуальність проблеми, у науковому дискурсі ще недостатньо досліджено функціонування цього концепту в прозі письменника та його роль у формуванні авторської концептосфери. Така розвідка сприятиме не лише глибшому розумінню ідіостилу письменника, а й виявленню ролі літератури у формуванні національної ідентичності.

Мета статті полягає в аналізі концепту «Україна» як провідного у національній концептосфері В. Яворівського. Завдання статті – визначити семантичне наповнення концепту «Україна», художніх способів його репрезентації та функціональної ролі у формуванні ідіостилу письменника й у ширшому літературному контексті доби.

Предмет та об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження виступає національна концептосфера художнього світу В. Яворівського, а предметом – концепт «Україна» як провідний складник концептосфери письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світоглядна парадигма Володимира Яворівського формувалася в умовах суспільно-історичних трансформацій 60–90-х років ХХ ст. – періоду глибоких політичних зрушень, соціально-економічних криз та культурно-національного пробудження. Саме тому його творчість безпосередньо корелює із суспільно-політичними й історичними процесами, філософськими орієнтирами та духовними пошуками української нації. Вагомий внесок митця в національний літературний процес другої половини ХХ – початку ХХІ ст. виявляється у виразному утвердженні ідей національного відродження, формуванні історичної пам'яті та справедливості.

Серед чинників, які визначили ідіостиль та авторську картину світу В. Яворівського, варто розрізняти суб'єктивні й об'єктивні. До суб'єктивних належать особливості його мислення, когнітивно-емоційна сфера, індивідуальний спосіб інтерпретації дійсності. Об'єктивними ж чинниками виступають національно-культурні й су-

спільно-політичні фактори, передусім активна громадська та політична діяльність В. Яворівського, що сприяла виробленню чіткої національної ідентичності та закріпленню у його свідомості стійких концептів, які структурували авторську картину світу. Саме цей синтез чинників зумовив складну систему образів та смислових конструктів, якими оперує письменник.

Концепти творчості письменника тяжіють до передачі духовного кредо, ідейних стрижнів його творчості, життєвого досвіду, вихідних позицій формування світобачення, манери письма, авторського стилю. Письменник-наратор може мати певний домінуючий концепт, який найповніше представлено в одному з творів, натомість в інших проявляється лише побіжно, опосередковано. Такі концепти є визначальними у конкретному тексті. Концептуальний ряд письменника може піддаватися видозмінам: розширюватися, набувати нових ознак та відтінків значень, перетинатися, трансформуватися.

Найвищий вияв серед національних концептів у концептосфері В. Яворівського належить концепту «Україна». Особистість прозаїка репрезентує українську ментальність, спроектовану на українську дійсність, духовні традиції нації, пробудження національної пам'яті українців: «Для мене найголовніший біль – утрата, розмивання, нівеляція національного обличчя України» [Яворівський, 1993, с. 22]. Цілком закономірно, що концепт «Україна» стає домінуючим у його концептосфері, набуваючи багатовимірного змісту – від геокультурного й соціально-політичного до емоційно-екзистенційного та символічного.

Концепт «Україна» має ключове значення у національно-культурному просторі, є константою в українському самоозначувальному дискурсі. Дослідник Х. Петрів, удаючись до аналізу концептосфери національної ідентичності, виокремлює її домінуючим концептом «Україна» з такими психолінгвістичними значеннями: «Жива сутність, європейська країна, роздоріжжя, Україна співвідноситься із поняттям нації, а українське – із національним» [Петрів, 2019, с. 112–115].

У літературному контексті різних епох концепт «Україна» набуває багатовимірних інтерпретацій, що відображають як історичні умови, так і домінуючі індивідуального світобачення митців. Так означений концепт постає у формі сакрально-материнського начала, у вимірі героїко-колективного пафосу, як культурно-пам'яттєва й етично маркована категорія. У В. Яворівського ж цей концепт набуває якісно нового, екзистенційного забарвлення. Його «Україна» – не лише простір національної спадкоємності, а й зона особистісної відповідальності та морального вибору, де незалежність інтерпретується як процес постійного утвердження

свободи, а не завершений стан. Така інтерпретація виокремлює ідіостиль письменника у літературному дискурсі доби, оскільки поєднує традиційні національні символи з модерністсько-екзистенційною проблематикою, формуючи нову якість художнього осмислення буття України.

У художньому світі В. Яворівського наріжним концептом постає Україна-батьківщина, що функціонує не лише як номінація географічного простору, а й як багаторівнева семантико-смилова категорія, яка акумулює ментальні, культурні, історичні та екзистенційні коди національного буття. Цей концепт у творчості митця розгортається у двох вимірах – фізичному та духовному. Перший окреслює територіальність, історичний хронотоп, соціум, культуру й постаті видатних українців, другий – переживання героїв, їхні почуття, пов'язані з любов'ю, відданістю чи втраченою батьківщиною.

В. Яворівський повсякчас намагався поглибити й розвинути сентенцію про те, наскільки важливою й сакральною є думка про усвідомлення власного коріння. Цінність та вагомість такого усвідомлення зумовлює історичний інстинкт письменника, потребу віднайти історичну генезу культури, без чого національна свідомість є незрілою.

Письменник систематично поглиблює ідею сакральності українського коріння, апелюючи до колективної пам'яті та історичного досвіду нації. Усвідомлення національної ідентичності у його прозі постає як фундаментальна передумова зрілої культури. Така позиція зумовлена наявністю своєрідного «історичного інстинкту», що визначає потребу у віднайденні генези культури та збереженні тяглості традиції. У цьому вимірі наративи письменника виконують функцію культурної реконструкції, що виявляється в актуалізації ідеї національної тяглості та самотності.

Формування україноцентризму письменника має глибоке автобіографічне підґрунтя. Дитячі та юнацькі враження, особисті переживання й досвід національного самоусвідомлення стали підґрунтям для подальшої художньої інтерпретації, що підтверджується спогадами, а також віддзеркаленням автобіографізму у прозі. У такий спосіб індивідуально-авторська картина світу В. Яворівського вибудовується як глибинно національна, зорієнтована на віднаходження і збереження духовного спадку, одночасно інтегрована у ширший світовий літературний дискурс.

Варто відзначити багатовимірність національної концептосфери В. Яворівського, який розглядає Україну як **Україну-матір**: «Тож слава нашій тихій, терплячій матері-Україні [Яворівський, 1993, с. 30]; «...забути про себе, а думати тільки про неї, про Україну. Нічого дорожчого, нічого

прекраснішого у нас із вами немає. Будьмо гідні її. Слава вам, слава народові нашому і слава нашій такій єдиній, такій нещасній, такій горбатій, голодній, передчасно зморщеній, радіоактивній, але єдиній нашій матері – Україні» [Яворівський, 1993, с. 46].

Концепт «Україна-батьківщина» передусім належить до сфери геополітичної та етнокультурної ідентифікації. Він виступає як категорія просторово-часового коду, що позначає територіальну локалізацію, історичну тяглисть та етнонаціональну єдність. У літературному дискурсі цей концепт зазвичай пов'язаний із хронотопом нації, колективною пам'яттю та аксіологічними уявленнями про рідний дім, предковічну землю, сакральність рідної землі. Таким чином, «Україна-батьківщина» виконує функцію етнокультурного маркера, що структурує національно-географічний простір у художньому світі та забезпечує зв'язок індивідуального «Я» з історико-культурним буттям народу.

Натомість концепт «Україна-матір» перебуває у площині архетипної символіки й міфопоетики. Він має персоніфікаційний характер і функціонує як образ-архетип, що виводить категорію «батьківщини» на рівень сакрально-екзистенційної метафори. Якщо «батьківщина» вкорінює героя у національно-географічний хронотоп, то «мати» сакралізує цей зв'язок, переводячи його у площину духовної, емоційної та морально-етичної ідентифікації. У цьому сенсі концепт «Україна-матір» виконує функцію міфологеми, що структурує художню картину світу через категорії родинної спорідненості, материнської жертвності, синівського обов'язку та екзистенційної любові.

Звернемося до роману «Іван Окаянний: найстрашніші дні гетьмана Мазепи», у якому В. Яворівський здійснює складний акт художньої рецепції та інтерпретації національної історії, поєднуючи елементи історіософського дискурсу з психологізованим відтворенням екзистенційного виміру особистості гетьмана. Постать Івана Мазепи у прозовому наративі письменника постає не лише як історичний персонаж, а й передусім як екзистенційний суб'єкт, чия внутрішня драма і моральний вибір співвідносяться з кризовими моментами української історії. Не випадково саме гетьман І. Мазепа став для В. Яворівського втіленням однієї з найамбівалентніших фігур українського минулого, адже, мабуть, жоден інший історичний діяч не зумовив такого широкого спектра ідейних, політичних і культурних інтерпретацій, не спровокував настільки гострих дискусій у європейському та світовому гуманітарному просторі.

У романі В. Яворівський репрезентує Україну як націю, якій постійно доводиться відстою-

вати та виборювати свою незалежність. Причини цього письменник убачає у тому, що нашій державі просто не пощастило із сусідами: «Однак Господь поселив нас на вселенському роздоріжжі світів і оточив заздрими сусідами. Із полуденного боку – лукавий світ мусульманський – татари і турки. Сотні разів зраджували нас, хоч і ми не давали їм спокою. Із західного – гоноровий лядськокатолицький світ. Пихата шляхта. Галасливі сейми. Танці. Коні. Моді. Вроджена зверхність. Якби не лізли до нас – і ми, і вони мали б добрих спільників проти одного ворога. Дісталось нам від них, а їм від нас. Усе було. Жовті Води, Корсунь, Батіг, але й було Берестечко. І їх, і нас ділили по кілька разів. Та найстрашніше нам із півночі, з похмурого, холодного боку: маємо стадо лютих ведмедів-шатунів, що не залягають у зимову сплячку і тому здатні напасти і розтерзати сусіда не лише в лісі, а й у його власній хаті» [Яворівський, 2020, с. 56].

Образ України у романі подається через контрастне зіставлення з найбільш агресивним і підступним історичним антагоністом – Московщиною. Письменник послідовно підкреслює узурпаційний характер російської історіографії, яка намагається присвоїти спадщину Київської Русі, нівелюючи самотність українського культурного та державотворчого процесу. Задля деміфологізації та десакралізації «імперського міфу» В. Яворівський апелює до альтернативної номінації ворога – «Моксель», що має на меті маргіналізувати й дегероїзувати образ Московії: «...далеку і чужу країну Московію, яку старші люди в Триполлі й досі називали – Моксель» [Яворівський, 2020, с. 9]. Така стратегія номінації передбачає не лише художню, а й історіософсько-полемічну функцію, оскільки апелює до науково-публіцистичних аргументів, зокрема до праці В. Білінського «Країна Моксель, або Московія». Останній, ґрунтуючись на компаративному аналізі етногенезу, обґрунтовує фіно-угорське та тюркське коріння московитів, заперечуючи їхню причетність до слов'ян.

У романі В. Яворівський підкреслює проблему систематичного привласнення Росією української історії та водночас цілеспрямованого блокування її європейських дипломатичних і культурних зв'язків: «Петро силкується «прорубати вікно у Європу», заграбуючи і глухо забиваючи своїми щитами всі вікна України – п'ятдесят років тому ще могутньої козацької держави, у якій вже починають викрадати пам'ять та історію» [Яворівський, 2020, с. 38]. Письменник наголошує, що вже за доби Івана Мазепи простежується імперська стратегія історичної узурпації, коли московська держава, конструюючи власний міфогенетичний наратив, намагалася викрасти

та інтерпретувати українське минуле як частину своєї ідентичності: «...Темний народ, який своєї пам'яті не має і нашу вбити хоче» [Яворівський, 2020, с. 11]. Окреслений процес «викрадення пам'яті» є не лише актом історичної фальсифікації, а й елементом колоніальної політики культурної апропріації, коли нація-агресор намагається легітимізувати власне існування через узурпацію чужої історико-культурної спадщини. Особливо драматичним у цьому контексті є відчуття незворотної кривди, що постає у романі як екзистенційна травма нації: «Безжально порубані козацькі вольності, гвалтовно змосковщують, крадуть історію і зухвало кидають в обличчя народові її знекровлені рештки. Де ж та межа, за якою цей люд осатаніє і звершить справедливість?» [Яворівський, 2020, с. 70].

У художньому світі твору ворог змальований як архетипно-деструктивна сила, яка діє не з раціональних мотивів ресурсного чи територіального характеру, а з ненаситного прагнення до деструкції, хаосу, смерті й руйнації. У романі Московія постає не лише як геополітичний суперник, а як архетипна втілена загроза, акцентується на жорстокості та варварських практиках: грабунках, пожежах, гвалтуваннях, убивствах, що символізують тотальне знецінення людського життя, культури й духовності. У цьому контексті художній образ ворога функціонує як семіотична репрезентація варварства, що принципово протиставлений цивілізаційній ідентичності України: «Від лютого ворога? Того, що вкрав історію з наших літописів, щоб виліпити свою на болотах і мочалищах московських і петербурзьких? Того, що впустив у наші землі голодних, п'яних потвор, котрі грабують наші хати, палять наші церкви, гвалтують наших жінок і ріжуть дітей наших? Того, що претяся на нашу землю, ніби тісно йому на неоглядній кацапській землі? Того, що ненавидить нас усіх, ніби ми їм жити заважаємо...» [Яворівський, 2020, с. 175].

Письменник розгортає різкий контраст між Україною та Московщиною, апелюючи до порівняльно-антропологічних описів та риторичних запитань, що набувають функції не лише художнього, а й ідеологічного маркування. Українська дійсність змальовується як простір упорядкованості, гідності та культурної витонченості, тоді як московська реальність постає як світ дегуманізованих практик, занепаду побуту й дикої маргінальності: «Де б це в Україні жінки спали на прілому з кислим смородом дранті? Хіба б ходили у такому засмальцованому, темному від бруду і старості одязі? А де це таке видано, щоб з-під хустки розпатлані пасма стирчали, і коса позаду теліпалася розхристана і нечесана бо'зна-скільки? Хіба б жили трипольці у хатах, що тонуть у почорнілих

від морозу бур'янах і траві, що закриває вікнам небо?» [Яворівський, 2020, с. 22]; «...Ніхто з нас, українців, не бачив, щоб небіжчиків ховали в подертому, закривавленому одязі та ще й без труни. Без сліз рідних, без відспівування священником, без свічок і тризни. Що це за звичаї? Дикини» [Яворівський, 2020, с. 176]. У цих порівняльних фрагментах художня стратегія В. Яворівського спрямована на викриття суттєвої відмінності між двома моделями – українською та московською, де перша втілює гуманістичні й культурні цінності, а друга – архетип варварства, дикості та культурної неповноцінності. Письменник викриває усю лицемірну суть нащадків Московії: «Усе тут не таке, як у нас, в Україні, чомусь усе вороже, чужинецьке. Може, тому, що вони самі ненавидять нас. Незрозуміло чому.< > москалі нас ненавидять, бо вони нікого любити не вміють, навіть самих себе. Ані любити, ані поважати» [Яворівський, 2020, с. 35].

В. Яворівський яскраво зображує красу української держави, підкреслює багатство її природи: «Чого лишень Господь не надарував нам, українцям: і хліб, і сіль – свої. І степисько перегинається аж ген за обрій, і гори Карпатські небо підпирають. І ріки великі й малі, і море маємо. Є дерево, камінь і глина – будуйся» [Яворівський, 2020, с. 55]. Тож образ України у романі цілком виправдано возвеличений, правдивий та контрастно протилежний образу Московщини.

У художньо-історичному наративі В. Яворівського особливе місце займає апеляція до постатей легендарних та знакових представників українського минулого, які у своїй діяльності заклали засадничі підвалини державності, національної ідентичності та духовної самобутності українського народу. Автор через інтертекстуальне відтворення постатей княгині Ольги, князів Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха та низки інших історичних постатей конструє історіософську парадигму спадкоємності української державотворчої традиції. Така інтерпретація свідчить про намагання митця окреслити генеалогію української державності як історично закономірний процес, що ґрунтується на автохтонній традиції й колективній історичній пам'яті. Це є яскравим свідченням нашого глибокого коріння та права на державність: «А найголовніше – маємо наших великих предків. Ольга, яка вперше об'їхала новостворену державу, означила кордони древньої України, встановила єдині податки, прийняла християнство у великому Царгороді, вперше вимовила слово «Україна». Її легендарний син Святослав змусив тремтіти наймогутніших володарів світу. Вихований нею внук Володимир охрестив українців у Дніпрі, в українських водах. А після них – світові

велетні середньовіччя – Ярослав Мудрий, Володимир Мономах... А ще – наш дух у Десятинній церкві, Святий Софії, Києво-Печерській лаврі, Олеському замку, Хортиці... А ось недавнечко: Байда-Вишневецький, Сагайдачний, Хмельницький, Виговський, Дорошенко, Сірко, Палій...» [Яворівський, 2020, с. 56].

У фрагменті, де автор висуває гіпотезу щодо первісного вживання княгинею Ольгою назви «Україна», відбувається актуалізація національно-міфологічного дискурсу, що функціонує як художня реконструкція. Попри те що офіційна історіографія датує першу писемну згадку про «Україну» 1187 р. (Київський літопис), подібна авторська інтерпретація не видається хибною, оскільки відображає логіку фольклорно-історичної традиції, у межах якої етнонім міг існувати в усній комунікації задовго до його фіксації у писемних джерелах.

Центральною постаттю у романі є трагедійний образ Івана Мазепи. Авторська репрезентація поєднує героїко-епічні та екзистенційно-драматичні характеристики: гетьман постає як політик-реформатор і стратег, що усвідомлює фатальну залежність України від Московії та прагне геополітичного вирішення у форматі військово-політичного союзу зі Швецією. У цій інтерпретації відчутний геополітичний ракурс, де Україна конституюється не лише як національний суб'єкт, а й як «буферна держава» між європейською цивілізацією та «варварською» Московією: «...гетьманові потрібен цей союз < зі Швецією > для остаточної перемоги над Московією, після чого Україна проситиме державного суверенітету. Карла це влаштувало, бо жодним чином не шкодило величчю Швеції. Навпаки, йому потрібен був буфер між цивілізованою Європою і дикою Московією. Ця забута і зневажена світом, розірвана і розтерзана країна, яка сама протистояла диким московським племенам, тепер стане чинником безпеки Швеції і решти держав. Та й навіщо Швеції вішати собі на шию пограбовану, випечену землю? Тому Карл таки готовий визволити козацьку країну з полону диких нащадків Орди, з чіпких ручиськ мокселів і великодушно дати їй свободу» [Яворівський, 2020, с. 119].

Водночас художній наратив увиразнює парадигму «історичної трагедії»: крах мазепинського проекту постає наслідком складної комбінації внутрішніх антагонізмів, політичної зради, геополітичних маніпуляцій та воєнної поразки союзників. Отже, трагізм постаті І. Мазепи не зводиться лише до його особистої драми, а стає символом історичного фатуму українського народу, який опинився у вирі чужих геополітичних інтересів та втратив реальний шанс на державний суверенітет. Україна стає жертвою чужих амбіцій і внутрішніх

чвар, а її шанс на суверенітет знову відкладається (Україна на цілі століття потонула у мороці колоніального рабства): «Весною московити знищили Запорозьку Січ і обсіли Чортомлицьку. Та взяти її не могли, якби не зрада колишнього запорожця полковника Гната Галагана... Обеззброєних, їх тоді кілька днів катували московити, здирали шкіру живцем, четвертували, вішали та палили. Січову церкву зруйнували, а козацький цвинтар розрили та повикидали кістки. Багато козаків перейшли на бік московського царя, інших присилювали, взявши в заручники їхні родини. Того літа у битві під Полтавою Україна остаточно втратила надії на державність... Поразка союзної Швеції зробила Московію наймогутнішою імперією Європи. Іван Мазепа та Карл XII з рештками своїх військ відступлять у Волощину, а знекровлена і роздerta Україна дивитиметься їм услід, стоячи на узбіччі своєї історії. Гетьман болісно переживав поразку. Восени занедужав і, не доживши місяця до роковин Батуринської трагедії, помер» [Яворівський, 2020, с. 220]. Письменник акцентує на деформації історичної долі України, що «потонула у мороці колоніального рабства», а також на духовному вимірі цього краху, коли український етнос, позбавлений політичної суб'єктності, перетворюється на об'єкт чужих імперських амбіцій.

В. Яворівський уважав Івана Мазепу геніальним політиком, лідером, який прагнув свободи для свого народу, але опинився у складній геополітичній ситуації, яка не дала йому змоги досягти мети. Письменник переконаний, що І. Мазепа повсякчас служив святій справі – своїй Батьківщині, став прикладом боротьби за Україну для наступних поколінь, заповів їм свою ідею і свою мету. У цьому криється його головна заслуга перед Українським народом. Свої міркування письменник вкладає у уста Пилипа Орлика: «Він не вагався зректись усього найдорожчого на землі і віддав власне життя за визволення рідного краю з-під московського ярма» [Яворівський, 2020, с. 220].

Концепт «Україна» постає також в історичному романі Володимира Яворівського «У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою» як ключова ідеологема та історіософська категорія, через яку автор здійснює художньо-наукову реконструкцію витоків національної ідентичності. Митець моделює образ княгині Ольги не лише як реальної історичної постаті, а й як символу становлення державності, персоніфікації шляху «крізь терни до зірок», що веде від владної харизми до духовного самопізнання і релігійного просвітлення. У такий спосіб В. Яворівський пропонує міфопоетичну інтерпретацію жіночої влади, у якій сакральне та політичне синтезуються у єдиний культурно-історичний наратив.

Авторська інтенція полягає у відновленні історичної справедливості й ревізії імперських наративів, які протягом століть піддавалися маніпулятивному переписуванню з боку російської історіографії. На переконання письменника, княгиня Ольга є органічною складовою частиною українського культурного та політичного простору, а будь-які спроби інтегрувати її в російський історичний міф є актами культурної апропріації та історичної фальсифікації. Письменник твердо переконаний, що московська влада, удаючись до переписування української історії, повсякчас видозмінювала її. В. Яворівський зазначає: «Ми маємо унікальну історичну постать. Це – перша жінка, яка очолила патріархальне чоловіче суспільство. Вона випадково стала княгинею, вона ж ніколи не готувала себе до цієї ролі. А найголовніше, що мені вдалося у цьому романі, – усе поставити на свої місця. У нас же – викрадена історія. Адже Петрові Першому для створення держави потрібна була історія. Тож фактично все, що в нас було, забрали собі. Усі наші літописи забирали з наших монастирів та везли до Росії. А потім це все переписували і виходило у «Сводах», документах, які вони переписували і зводили на свій копил» [Яворівський, 2019].

У цьому контексті роман функціонує як інтелектуальний акт культурного спротиву та художньо-публіцистичний жест відновлення національної пам'яті. Автор, утверджуючи постать Ольги як «правдивої українки», водночас здійснює метаісторичну інтерпретацію української самобутності, вибудовуючи ідею органічного зв'язку українців із Богом, їхньої духовної винятковості й права на власну державність. В. Яворівський наголошував, що саме українці повинні осмислювати та репрезентувати власну історію, адже це єдиний шлях уникнути культурних спотворень і політичних узурпацій, до яких систематично вдавалася імперська традиція.

Постать княгині Ольги у романі виводиться з-поза меж звичайного історичного портретування: вона постає як символ культурної тягlosti й державницької самосвідомості. У її образі сконденсовано ідею «Батьківщина – понад усе!» [Яворівський, 2019, с. 218], що артикулюється крізь історіософський дискурс територіальної й культурної суб'єктності. Особливе значення має авторська полеміка з принизливою концепцією «окраїни»: письменник відкидає імперську семантику, за якою українські землі редукувалися до периферії, натомість вибудовує наратив України як «країни» – культурного й політичного центру, спадкоємиці скіфів, сарматів, антів і трипільської цивілізації: «За ним сила нашої землі, яка хоче називатися Країною... Головне, що Країна, а не окраїна. Не окраїна, бо за нами ще Візантія, ціла

Азія. Окраїна – це північні лісовики-болотяники: залешшя, моксель, чуді там усілякі, мері, навіть людоді є серед них – мордва, – підкорені нами васали. Оце окраїна світу, а ми таки Країна, бо перед нами були і скифи, і сармати, і анти» [Яворівський, 2019, с. 133]. Таким чином, В. Яворівський трансформує дискурс периферійності у дискурс центральності, повертаючи українському простору статус цивілізаційного ядра.

Окремий акцент у романі зроблено на проблемі державних кордонів як ключовому елементі політичної ідентичності. Відсутність означених і захищених меж постає у творі як ознака політичної уразливості, що уможливорює агресію з боку зовнішніх ворогів: «Ми тут запустили глибоке коріння, ми нікуди звідси не підемо. Вжити й бути на цій землі – це створити велику та сильну державу» [Яворівський, 2019, с. 169]; «Нашу державу знають від Варязького моря до моря Руського. Та ми не маємо своїх кордонів. Тому про нас думають, що ми кочівники, хоч сидимо на цій землі не одну сотню літ, давніше за Трипілля, коли приборкали дикого коня, винайшли колесо і плуга. Треба означити кордони, княгине. Треба. А то у Витачеві лягаєш спати до своєї жінки й думаєш: чи не візьмуть тебе серед ночі в рабство, чи не запалять хату печеніги. І на півночі словени, кривичі не мають спокою від фінських болотяників. Треба означити, де наше, а де чуже. І давати по пиці, якщо лізуть. Ще запитаю, княгине: а чи не час такій великій, цивілізованій країні охреститися?» [Яворівський, 2019, с. 177]. Для В. Яворівського кордон – не лише географічний, а й онтологічний маркер, який окреслює простір національної суб'єктності та гарантує безперервність історичного буття. Водночас мотив християнізації набуває у романі амбівалентного значення: крок до цивілізаційної інтеграції з європейським культурним простором і акт остаточного закріплення України як самостійної політичної та духовної цілості. Хрещення мало б допомогти не тільки в релігійному, а й у політичному сенсі – укріпити внутрішню єдність країни та налагодити стосунки із сусідніми християнськими державами: «– Я іду до тебе, Ісусе. Але благаю: дай довгого й мирного віку моїй молодій державі! Сьогодні і прісно! Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь!» [Яворівський, 2019, с. 223].

Репрезентація Володимиром Яворівським історичних подій та постатей минулого постає вагомим складником концептосфери його творчості. Залучаючи такі ключові історико-культурні фігури, як княгиня Ольга, князь Ігор, гетьман Іван Мазепа, Богдан Хмельницький та інших державних й військово-політичних діячів, письменник вибудовує історіософський дискурс, у якому інди-

відуальна доля постатей інтегрується у національну парадигму буття. Апеляція до визначних представників української історії виконує функцію своєрідного аксіологічного маркера, адже в художньому світі В. Яворівського вони уособлюють не лише персоналізований досвід, а й ціннісно-смыслову спадкоємність культурно-історичного розвитку. Така історико-літературна стратегія дає змогу простежити кореляцію між літературою та історією, висвітлити значення художнього тексту як альтернативного джерела реконструкції історичних процесів, а також виявити специфіку літератури як носія колективної пам'яті та культурних модифікацій.

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Дослідження творчої спадщини В. Яворівського крізь призму національних концептів та їхніх семантичних маркерів засвідчує, що найвищого вияву вони набувають у сакралізованому образі України. У художньому дискурсі письменника цей концепт реалізується через етнокультурні коди, власні назви, історичні алюзії, а також символічне моделювання образів видатних українських державотворців. У такий спосіб формується інтегральне уявлення про Україну як про частину великих цивілізаційних процесів, як про вагомий культурний і геополітичний простір із глибокою історичною тяглістю та багатою спадщиною. Позиція В. Яворівського щодо України полягає у розумінні національної незалежності не як статичної, а як динамічного процесу, що вимагає постійних зусиль, внутрішньої консолідації та готовності народу протистояти зовнішнім викликам. Суверенітет і право на існування постають у його творах як екзистенційна умова національної ідентичності, яка формує колективну свідомість і водночас об'єднує суспільство у спільній боротьбі за свободу й гідність. Майбутнє України у художньо-історіософській візії письменника мислиться як процес постійного «повернення до себе», стоїчного оновлення й готовності знову і знову відроджуватися, утверджуючи власну культурну унікальність та самостійність.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в комплексному аналізі художніх творів В. Яворівського з погляду виокремлення й систематизації національних концептів, осмислення специфіки світоглядних орієнтирів письменника та своєрідності художньої картини світу на основі аналізу національної концептосфери творчості митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Двурічанська О. А. Проза В. Яворівського: проблематика, жанрово-стильові особливості : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Кіровоград, 2012. 180 с.

2. Меленчук О. В. Постать Володимира Яворівського в оцінці сучасників (на матеріалі спогадів та щоденників О. Гончара і Д. Павличка). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 26. Т. 2. С. 157–162.
3. Новий роман про княгиню Ольгу поламає московські стереотипи... *DailyLviv*. <https://pressclub.lviv.ua/novyy-roman-pro-kniahyniu-ol-hu-polamaie/> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Петрів Х. В. Концептосфера національної ідентичності та її мовна об'єктивація в публіцистичних текстах Оксани Пахльовської : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2019. 312 с.
5. Хавалджи Л. Динаміка концепту Україна в художній публіцистиці В. Яворівського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2022. Вип. 1(47). С. 231–236.
6. Яворівський В. Іван Окаянний. Найстрашніші дні гетьмана Івана Мазепи. Київ : Брайт Букс, 2020. 288 с.
7. Яворівський В. О. І засурмив янгол... Твори в трьох томах. Том перший. Київ : Глобус, 1993. 320 с.
8. Яворівський В. У мене вечеряв Ісус. Княгиня Ольга – велика грішниця, яка стала святою. Київ : Брайт Букс, 2019. 344 с.
- materiali spohadiv ta shchodennykiv O. Honchara i D. Pavlychka) [The figure of Volodymyr Yavorivsky in the assessment of his contemporaries (based on the memoirs and diaries of O. Honchar and D. Pavlychko)]. *Transcarpathian Philological Studies*, 26(2), 157–162.
3. Novyi roman pro kniahyniu Olhu polamaie moskovski stereotypy... [New novel about Princess Olga will break Moscow stereotypes...] Retrieved from: <https://pressclub.lviv.ua/novyy-roman-pro-kniahyniu-ol-hu-polamaie/> (accessed: 15.09.2025).
4. Petriv, Kh. V. (2019). Kontseptosfera natsionalnoi identychnosti ta yii movna obiektyvatsiia v publitsystychnykh tekstakh Oksany Pakhlovskoi [The concept sphere of national identity and its linguistic objectification in the journalistic texts of Oksana Pakhlovskai. PhD thesis in Philology]. Kyiv. P. 312.
5. Khavaldzhy, L. (2022). Dynamika kontseptu Ukraina v khudozhnii publitsystytsi V. Yavorivskoho [Dynamics of the concept of Ukraine in the artistic journalism of V. Yavorivsky]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 1(47), 231–236.
6. Iavorivskiy, V. (2020). Ivan Okaiannyi. Naistrashnishi dni hetmana Ivana Mazepy [Ivan Okaiannyi. The Most Terrible Days of Hetman Ivan Mazepa]. Kyiv: Bright Books, 288.
7. Iavorivskiy, V. O. (1993). I zasurmyv yanhoh... [And the angel sounded...] Works in three volumes. Vol. 1. Kyiv: Globus. P. 320.
8. Iavorivskiy, V. (2019). U mene vecheriyav Isus. Kniahynia Olha – velyka hrishnytsia, yaka stala sviatoi [Jesus had dinner at my house. Princess Olga – a great sinner who became a saint]. Kyiv: Bright Books. P. 344.

REFERENCES

1. Dvulychanska, O. A. (2012). Proza V. Yavorivskoho: problematyka, zhanrovo-stylovi osoblyvosti [The prose of V. Yavorivsky: themes, genre and stylistic features. PhD thesis in Philology]. Volodymyr Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University. Kirovohrad. P. 180.
2. Melenchuk, O. V. (2022). Postat Volodymyra Yavorivskoho v otsyntsi suchasnykiv (na

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 17.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025